

Розвиток держави й вищих представницьких органів Англії та Франції в дореволюційний період

Андрій ПАВЛІВ,
викладач суспільних дисциплін
Стрийського коледжу
Львівського національного
аграрного університету

13

Абсолютна більшість народів Західної Європи належить до двох культурно-релігійних груп – германсько-протестантської та романсько-католицької. На певному етапі розвитку провідні позиції в рамках цих груп народів посіли Англія та Франція. У цих державах відбулися великі соціальні революції. Крім того, вони пройшли однакові періоди розвитку: «народження», «дитинство», «юність» і т. д. Оскільки становлення державності в Англії відбулося на 100–150 років раніше, ніж у Франції, аналогом англійської Великої хартії вольностей (1215 р.) вважається французький Великий березневий ордонанс (1357 р.). Автор дослідив співвідношення цих документів і визначив, що відповідником парламенту Англії (1265 р.) є французькі Генеральні штати (1413 р.), бо епоха становлення абсолютизму в цій державі розпочалася після завершення «гугенотських воєн».

Ключові слова: домінуюча держава, вищий представницький орган, початковий період, станово-представницька монархія, абсолютизм.

Абсолютное большинство народов Западной Европы относится к двум культурно-религиозным группам – германо-протестантской и романо-католической. На определенном этапе развития ведущие позиции в рамках этих групп народов заняли Англия и Франция. В этих государствах произошли великие социальные революции. Кроме того, они прошли одинаковые периоды развития: «рождение», «детство», «юность» и т. д. Поскольку становление государственности в Англии произошло на 100–150 лет раньше, чем во Франции, аналогом английской Великой хартии вольностей (1215 г.) считается французский Великий мартовский ордонанс (1357 г.). Автор провел исследование соотношения этих документов и определил, что аналогом парламента Англии (1265 г.) являются французские Генеральные штаты (1413 г.), поскольку эпоха становления абсолютизма в этом государстве началась по завершении «гугенотских войн».

Ключевые слова: доминирующее государство, высший представительный орган, начальный период, сословно-представительная монархия, абсолютизм.

У наш час доволі поширеною є думка про особливу місію та роль Великої Британії в історії Європи та світу, зокрема про її значення як батьківщини парламентаризму [2, с. 86]. А історичне значення Франції часто применшується на тлі англійських здобутків. Французький історик Ш. Пті-Дютайї не раз звертав увагу на те, що політичний розвиток Франції (порівняно з її сусідом) «затримався» щонайменше на сотню років [10, с. 99, 161].

Хоча цей міф можна легко спростувати на основі порівняльного аналізу розвитку державності та вищих представницьких органів Англії (1066–1640 рр.) та Франції (1214–1789 рр.), виокремивши аналогічні процеси та події в цих двох державах протягом трьох історичних періодів – початкового, станово-представницької монархії та абсолютизму.

Початковий період. Первинною точкою відліку в історії Англії цієї епохи (1066–1265 рр.) вважається бит-

ва під Гастінгсом та правління Вільгельма I Завойовника (1066–1087 рр.). Розвиток Франції в цей період (1214–1413 рр.) інтенсифікується після битви під Бувіньї (1214 р.) і панування Філіппа II Августа (1180–1223 рр.) відповідно. В обох державах переможні битви прискорили процеси централізації: розміри королівського домену перевищують масштаби будь-якого іншого феодалного володіння, сприяючи його перетворенню на об'єднавчий центр для всієї держави. Вільгельм Завойовник в Англії та Філіпп II Август у Франції самостійно призначають своїх спадкоємців, але водночас надають значні земельні володіння іншим синам, створюючи загрозу цілісності держав у майбутньому. В боротьбі за об'єднання країн правителів підтримували однакові верстви населення: дрібні та середні феодали, городяни, церква й заможне селянство. Водночас і в Англії, і у Франції найбільший спротив об'єднанню держав та

централізації їх управління чинили великі феодалі [5, с. 156; 7, с. 33–34, 66–67; 10, с. 25–26, 56, 171–183, 215–216, 255, 277–278; 11, с. 49–54].

Протягом досліджуваного періоду верховні правителі цих держав остаточно утверджуються як глави феодальних систем. Влада королів підноситься над васальною ієрархією, а феодальний лад використовується задля збільшення кількості їхніх безпосередніх підданих (васалів). Фактично в цей період зароджується інститут загального підданства, розробляється «декларація намірів», з'являється «мрія» короля. Приміром, відповідно до запровадженої Вільгельмом I «Солсберійської присяги» (1086 р.), за потреби, кожен англійський лицар зобов'язувався нести службу в королівському війську [7, с. 66; 10, с. 55, 178, 267].

Під час правління Генріха II Плантагенета та його синів Річарда та Іоанна в Англії і, відповідно, Людовика IX Святого та Філіппа IV Красивого у Франції королівський домен почав становити більшу частину території країни. Віднині наступник короля отримував левову пайку батьківської спадщини, а молодшим синам надавалися незначні наділи [4, с. 47; 5, с. 156, 168; 6, с. 98; 10, с. 101, 216; 11, с. 54–60].

Поступово королівські ради перетворюються на адміністрації і вищі представницькі органи (англійський парламент та французькі Генеральні штати). У другій половині початкового періоду відбувається чіткіший поділ між великою королівською радою, яка не була постійно діючим органом, і так званою малою курією (радою), котра перетворюється на постійний консультативний інститут при правителі. Крім того, статус окремої структури надається королівському двору. У цей час відбувається розподіл спеціалізованих функцій між членами малих рад, що фактично стає першим кроком у процесі формування майбутніх урядів сучасних розвинених країн [4, с. 79–81; 5, с. 157–158; 7, с. 34–35, 68; 8, с. 30–31].

Робота загальних зборів королівської ради (чи т. з. великої королівської ради) поклала початок становленню вищих представницьких органів держав. Такий статус в Англії отримало зібрання у Вінчестері 1177 року, під час якого Генріх II мав намір обговорити проведення військової експедиції до Франції; у Франції – велике зібрання в Парижі 1302 року, скликане королем Філіппом IV Красивим після початку його конфлікту з Папою Римським Боніфацієм VIII. Помилковим є отождествлення Генеральних штатів, що зібралися за ініціативою Філіппа IV Красивого, з англійським парламентом (1265 р.), бо вони не поклали початок розвитку станово-представницької монархії у Франції. Французький учений Ж. Карпантьє вводить, що зібрання початку XIV століття були лише прототипом майбутніх Генеральних штатів. На його думку, дослідників вводять в оману тотожність назв цих зібрань. До речі, подібна ситуація спостерігалася й в Англії, адже термін «парламент» уперше згадується в офіційних документах цієї держави ще 1242 року, а зібрання в Лондоні (2 квітня 1258 року) та Оксфорді (11 червня 1258 року) також називалися «парламентами» [4, с. 79–81; 7, с. 34–35, 40–45; 5, с. 155; 8, с. 33–34; 10, с. 111–112, 204–214, 302–303, 312–313].

І за правління Генріха II в Англії, і під час перебування при владі Людовика IX у Франції всім вільним громадянам було надано право звертатися до короля задля здійснення правосуддя. Це стало найдієвішим способом зміцнення королівської влади та сприяло поступовій уніфікації права. Хоча для суспільних низів звернення до монаршого суду було недоступним через великі судові збори.

У початковий період військо Англії та Франції ще залишається феодальним. Його основу становлять кінні загоны великих феодалів, але паралельно утворюється піше ополчення та збільшується кількість найманців. Діяльність останніх сприяла зменшенню залежності правителя від військових сил феодалів і послаблювала їхню організацію. Крім того, королі Англії та Франції проводять цілеспрямовану політику щодо церкви: з одного боку, її представники отримують великі земельні наділи та низку привілеїв (приміром, створення церковних

судів), з другого – перебувають під контролем держави, монарх котрої призначає всіх церковних ієрархів. Відтак, зміцнення світської влади провокує появу конфліктів із церквою [1, с. 84–85; 5, с. 158; 6, с. 103–104; 7, с. 51–52, 67–69, 86–87; 8, с. 28–34; 10, с. 63–67, 165–173; 11, с. 44, 50–52, 55–59].

Унаслідок війни з французьким королем володар Англії Іоанн Безземельний 1202 року втрачає свої землі на території Франції. На початку Столітньої війни (1337–1453 рр.) французи також утрачають значні території. Однак спроби монархів повернути їх були марними.

Намагаючись заручитися широкою підтримкою лицарів та городян, англійський король Іоанн Безземельний скликає зібрання у Сент-Олбансі (1213 р.). Натомість, користуючись послабленням королівської влади, англійська аристократія та духовенство на чолі з папським примасом Лангтоном змушують короля підписати Велику хартію вольностей (1215 р.). Історично аналогом цієї асамблеї вважаються французькі Генеральні штати, скликані дофіном Карлом у 1356 році. Очолювані прево Парижа Етьєном Марселем та Ланським єпископом Робером Ле Коком, Генеральні штати виступили з програмою реформ та, як наслідок, домоглися ухвалення Великого березневого ордонансу (1357 р.). В обох державах створюються органи (в Англії – рада 25 баронів, у Франції – особлива комісія з 28 членів), котрі мали контролювати виконання королем та його оточенням умов зазначених документів. Ці політико-правові інструменти гарантували справедливий суд для всіх громадян, який мав відповідати законам країн і проводитися так званим судом перів, тобто «судом рівних», а також додаткові права церкви.

Як наслідок, королівська влада держав розпочинає наполегливу боротьбу з повсталими, намагаючись не виконувати рішень підписаних документів. І хоча у Франції заможні городяни були активнішими (цьому сприяла низка військових поразок французької знаті, котрі послабили її позиції та знищили частину аристократії), коаліція, яка виступала за обмеження королівського свавілля та підконтрольність монархічній владі представникам народу, була вкрай неоднорідна в обох країнах, тому досить швидко розпалася [6, с. 126–132; 8, с. 34–38; 10, с. 289–300, 317–320].

Із погляду політико-правового розвитку держав, друга баронська війна (1258–1267 рр.) в Англії може вважатися аналогом французьких міжусобиць між арманьяками та бургундцями, що спалахнула на початку XV століття. Під час другої баронської війни король Франції Людовик IX віддає англійському володарю Генріху III французьку провінцію Гієнь та надає грошову допомогу. Натомість Генріх III складає омаж (акт укладення угоди чи сама угода, відповідно до змісту якої особа, котра склала омаж, перетворювалася на «людину свого сеньйора»), що пізніше слугує основною передумовою англо-французької війни, розпочатої королем Англії Генріхом V [10, с. 290–300, 307; 12, с. 125].

Саме під час другої баронської війни Симон де Монфор скликає перший англійський парламент (1265 р.), у якому водночас були представлені великі феодалі, лицарі графств і городяни. Хоча такий крок був вимушеним: унаслідок міжусобиць С. де Монфор починає втрачати підтримку баронів, а тому прагне більшого сприяння з боку представників інших верств населення.

1413 року в Парижі унаслідок міжусобичної боротьби між бургундцями та арманьяками скликаються Генеральні штати, учасники яких висловлюють різкий протест проти громадянської війни в країні та скаржаться на нестерпні зловживання герцогських чиновників. Проте ані англійський парламент 1265 року, ані французькі Генеральні штати 1413 року не змогли припинити анархії та громадянської війни. Заможні верстви населення обох держав домагалися проведення поміркованих реформ у фінансовій, судовій та мілітарній сферах. Після збільшення підтримки повсталих нижчими верствами населення лицарство та заможні городяни поступово припинили активну участь у громадських міжусобицях:

С. де Монфор зазнав поразки в битві при Івшемі, Лондон відчинив ворота перед королівськими військами, а Париж було зрештою взято арманьяками. В обох випадках переможці жорстоко розправилися з повстанцями [6, с. 136–137; 8, с. 39; 10, с. 307–310].

Другий великий період історичного розвитку Англії (1265–1485 рр.) та Франції (1413–1614 рр.) – **епоха станово-представницької монархії** – характеризується подальшим зміцненням центральної влади, котра спирається на політичні союзи з дворянами та містами. В державах створюється постійна наймана армія та реформується податкова система: тимчасові субсидії замінюються прямими та непрямими податками [4, с. 63–69; 6, с. 142; 8, с. 42].

Автор не погоджується з твердженням, відповідно до якого становлення абсолютної монархії у Франції відбувається за Франциска I (1515–1547 рр.), адже Генеральні штати скликалися в 1506 та 1548 роках і активно діяли під час «гугенотських воєн». Королівська влада все ще підтримувалася провідними станами суспільства, проте їй удалося «роздробити» їхній вплив. Не останню роль у цьому процесі відіграла активність провінційних шта-

ня влади великих феодалів дало дворянам та буржуазії змогу підтримати династії Тюдорів (Англія) та Бурбонів (Франція), міцна королівська влада яких могла забезпечити охорону торгівлі, тримати в покорі великих землевласників і придушувати народні повстання [9, с. 161–162; 13].

Часові рамки **періоду абсолютизму** в Англії обмежуються 1485–1640 рр., у Франції – 1614–1789 рр. Під час перебування при владі в Англії короля Генріха VIII державний секретар Томас Кромвель (1533–1540 рр.) заклав основи процесу перетворення середньовічного двірцевого управління на бюрократичний апарат централізованої держави. Аналогом таких трансформацій у Франції можна вважати правління тандему короля Людовика XIII (1610–1643 рр.) та кардинала Рішельє (1622–1642 рр.). В обох країнах утвердження абсолютизму збігається з процесом перетворення церкви на частину державного апарату. Англійський абсолютизм, однак, вирізнявся існуванням парламенту, що відіграв роль активного «знаряддя» королівської політики [1, с. 88–104; 110–133; 8, с. 89; 9, с. 162–164; 12, с. 7].

Таблиця

15

Подія	Дата		
	Англія	Франція	Різниця в часі
Вирішальна початкова битва	1066 р.	1214 р.	148 рр.
Перше велике зібрання представників різних станів	1177 р.	1302 р.	125 рр.
Перший документ, який обмежував владу короля	1215 р.	1357 р.	142 рр.
Початок скликання вищого представницького органу	1265 р.	1413 р.	148 рр.
Початок великих зовнішніх воєн	1337 р.	1494 р.	157 рр.
Кінець великих зовнішніх воєн	1453 р.	1559 р.	106 рр.
Початок внутрішніх воєн	1455 р.	1562 р.	107 рр.
Кінець внутрішніх воєн та початок періоду абсолютизму	1485 р.	1594 р.	109 рр.
Початок Великої революції та завершення періоду абсолютизму	1640 р.	1789 р.	149 рр.
Кінець Великої революції	1660 р.	1815 р.*	155 рр.

тів, що визначали критерії та види податків для населення, не бажаючи поступатися своєю прерогативою перед парламентом країни.

Звичайно, вищі станово-представницькі органи того часу мали певні відмінності, котрі, однак, не змінювали їхньої сутності: і в Англії, і у Франції центральна влада прагнула віднайти «точку опори» серед провідних верств населення країни. Однак представники знаті, дворянства й духовенства, маючи право членства в станово-представницьких органах того часу, залишали поза процесами управління країною переважну більшість городян і селян, які, отже, не мали змоги обстоювати свої права [1, с. 81–84; 6, с. 171; 10, с. 321; 13].

Поступово королівська влада в обох державах зміцніла настільки, що навіть спромоглася вести виснажливі зовнішні війни. Так, 1337 року англійський король Едуард III розпочав Столітню війну з Францією. Натомість французький монарх Карл VIII ініціював початок так званих італійських воєн (1494–1559 рр.). Однак їхні невдачі результати стають прямою передумовою внутрішніх конфліктів: в Англії – «Війни троянд» (1455–1485 рр.), у Франції – «війни з гугенотами» (1562–1594 рр.).

Як наслідок, внутрішньодержавні міжусобиці призводять до появи нових правлячих династій. Ослаблен-

Висновки. Кожна держава проходить однакові стадії розвитку, елементами яких є певні форми правління й державні органи. Вищий представницький орган Франції – це органічна та закономірна частина розвитку цієї держави. Тому англійський парламент не може вважатися «праобразом» усіх парламентів світу. Це твердження може стосуватися тільки германсько-протестантських народів (хоча першим парламентом народів цієї групи вважається ісландський альтинг, заснований 930 року).

Спираючись на аналіз історичних подій у цій статті, пропонуємо оновлену періодизацію історії державотворення в Англії та Франції: початковий період – Англія у 1066–1265 рр., Франція у 1214–1413 рр.; станово-представницька монархія – Англія у 1265–1485 рр., Франція у 1413–1614 рр.; абсолютна монархія – Англія у 1485–1640 рр., Франція у 1614–1789 рр. Отже, можна констатувати, що епоха Нового часу розпочалася після Великої англійської революції 1640 року не в усьому світі, а тільки в державах, що належать до германсько-протестантської групи народів. Відправною точкою цього періоду для романсько-католицьких країн стала Велика французька революція: це сприяло утвердженню думки про те, що процес державотворення в Англії розпочався при-

* Ми дотримуємося думки П. Сорокіна, згідно з якою кожна революція поділяється на два етапи: власне революцію та диктатуру, яка приборкує революційні настрої. Тому французька революція завершилася не 1794-го, а 1815 року, коли завершився період диктатури Наполеона (його англійським прототипом можна вважати О. Кромвеля) [3, с. 14; 9, с. 164–166].

близно на 100–150 років раніше, ніж у континентальній Франції (див. табл.).

Список використаних джерел

1. Андерсон П. Родословная абсолютистского государства / П. Андерсон [пер. с англ. И. Куриллы]. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2010. – 512 с.
2. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє / Б. Гаврилишин [пер. з англ. Л. Лещенко]. – К.: Основи, 1993. – 238 с.
3. Гнатюк М. Зародження ідей об'єднання Європи / М. Гнатюк, Я. Чорногор // Віче. – 2010. – № 20. – С. 13–15.
4. Гутнова Е. Возникновение английского парламента (из истории английского общества и государства XIII века) / Е. Гутнова. – М.: Издательство Московского университета, 1960. – 580 с.
5. История Франции / [под общ. ред. Ж. Карпентье, Ф. Лебрена в сотрудничестве с Э. Карпентье [и др.]; пер. с фр. М. Некрасова]. – СПб.: Евразия, 2008. – 607 с.
6. История Франции: в 3-х т. / [Манфред А. З., Далин В. М., Загладин В. В., Павлова С. Н., Сказкин С. Д.]. – Т. 1. – М.: Наука, 1972. – 359 с.

7. Ливанцев К. Е. История средневекового государства и права / К. Е. Ливанцев. – СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 2000. – 307 с.

8. Очерки истории Англии в средние века и новое время: Пособие для учителя / [под ред. доцента Г. Р. Левина]. – М.: Государственное учебно-педагогическое министерство просвещения РСФСР, 1959. – 356 с.

9. Павлів А. Я. Роль англійської, французької та російської революції в історії Європи та світу / А. Павлів // Політичний менеджмент. – 2011. – № 4. – С. 160–169.

10. Пти-Дютайи Ш. Феодальная монархия во Франции и в Англии X–XIII вв. / Ш. Пти-Дютайи [пер. с фр., сост. синхрон. таблицы и имен. указателя С. М. Моравский]. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1938. – 423 с.

11. Штокмар В. В. История Англии в средние века / В. В. Штокмар. – СПб.: Алетей, 2005. – 203 с.

12. Хачатурян Н. А. Сословная монархия во Франции XIII – XV вв.: Учеб. пособие для вузов / Н. А. Хачатурян. – М.: Высшая школа, 1989. – 272 с.

13. Щербинин А. И. Зарождение и развитие парламентаризма / А. И. Щербинин [Электронный ресурс] – Режим доступа: duma.tomsk.ru/page/8313/

16

Development of the State and Supreme Representative Bodies of England and France in the Pre-Revolutionary Period

Andriy PAVLIV,
Lecturer of Social Studies of
Stryi College of
Lviv National Agrarian University

The vast majority of the peoples of Western Europe belong to two cultural and religious groups, i.e. the Germanic and Protestant and the Romance and Catholic. At a certain stage of development, the leading positions within these groups of people were taken by England and France. These countries have endured great social revolutions. In addition, they underwent the same periods of their development: 'birth', 'childhood', 'youth', etc. Whereas the establishment of statehood in England had taken place about 100–150 years earlier than in France, the French Great March Ordinance (1357) is considered to be the analogue of the English Magna Carta (1215). The author examined the relationships between these documents and determined that the Estates General of France (1413) was the counterpart of the Parliament of England (1265), as the epoch of absolutism in this country began after 'the Huguenot Wars'.

Keywords: dominant state, supreme representative body, initial period, estate-representative monarchy, absolutism

Nowadays, the idea of a special mission and role of Great Britain in the history of Europe and the world, particularly, of its importance as the homeland of parliamentarianism is quite popular [Havrylyshyn, 1993: 86]. And the historical role of France is often downplayed against the background of British achievements. The French historian Charles Petit-Dutaillis repeatedly paid

attention to the fact that the political development of France (compared to its neighbour) 'had been delayed' for at least one hundred years [Petit-Dutaillis, 1938: 99, 161].

Although, this myth can easily be refuted on the basis of a comparative analysis of the development of statehood and the supreme representative bodies in